

УДК 94(476)«1917»

М. Я. Сяменчык, доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры (БДТУ)**НАСТУПАЛЬНАЯ КАМПАНИЯ РУСКОЙ АРМИИ 1917 ГОДА
Ў ЛЁСЕ ЛЮТАЎСКОЙ РЭВАЛЮЦЫІ**

У публікацыі аналізуецца месца ваеннага пытання ў жыцці расійскай грамадскасці і палітыцы Часовага ўрада вясной – летам 1917 г. Звяртаецца ўвага на стаўленне розных палітычных сіл Беларусі да праблемы дасягнення міру. Асвятляецца ход падрыхтоўкі Паўднёва-Заходняга і Заходняга франтоў да наступлення, а таксама звязаная з ім маральна-палітычная атмасфера ў краіне. Акцэнтуюцца ўвага на палітычных наступствах няўдалай для рускіх войскаў летняй кампаніі, якія адбіліся ва ўзмацненні рэпрэсій супраць парушальнікаў вайсковай дыцыпліны, зніжэнні папулярнасці лозунга «рэвалюцыйнага абаронніцтва» і далейшым пагаршэнні становішча ў краіне.

The article represents the study of the military problem situation both in the life of the Russian public and the policy of the Provision Government in spring and summer of 1917. The author pays attention to the attitude of different political forces in Belarus to the problem of achieving the peace. The process of the Southwestern and Western fronts' preparation for the attack is enlightened, as well as the moral and politic atmosphere related to it. The article focuses on the political consequences of the failed summer campaign, which influenced the reinforcement of repressing military discipline breakers, the collapse of «revolutionary protection» slogan and the further worsening of the situation in the country.

Уводзіны. У аснову асвятлення азначанай тэмы ў СССР былі пакладзены працы У. Леніна, Л. Троцкага, І. Сталіна. Адпаведна ў творах партыйных гісторыкаў вайна 1914–1918 гг. набыла выключна негатыўную характарыстыку. Нават тэрміны «афіцэры» і «генералы» аздабляліся эпітэтамі «контррэвалюцыйныя», «рэакцыйныя» і інш. Затое факты невыканання салдатамі загадаў, іх уцэкаў з перадавой, здачы ў палон і г. д. падаваліся як праява «рэвалюцыйнай свядомасці» або формы пратэсту [1]. На гэтым фоне асвятлення ў навуковай літаратуры летняя кампанія рускіх войскаў працягвае заставацца надзвычай скажонай, як і яе роля ў лёсе Лютаўскай рэвалюцыі.

Асноўная частка. Пасля страты Расіяй сваіх заходніх зямель яе вайна супраць Германіі і Аўстра-Венгрыі стала падавацца як Вялікая Айчынная [2, с. 8], а асноўнымі мэтамі абвешчаны вызваленне занятых ворагам тэрыторый і дасягненне «ганаровага міру» [3].

Да канца 1916 г. у расійскай арміі праблема недахопу зброі і боепрыпасаў была паспяхова пераадолена, але ёй на змену прыйшла іншая, якая выявілася ў пагаршэнні салдацкай дыцыпліны, дэзертырстве і г. д. [4, с. 33]. Ахвярамі бальшавіцкага лозунга аб ператварэнні «вайны імперыялістычнай у вайну грамадзянскую» рабіліся рускія афіцэры, у салдацкім разуменні – «буржуі» [5, с. 27]. Чуткі аб прагерманскіх настроях царыцы, асабе Распуціна баявога духу вайскоўцаў таксама не паляпшалі.

24 студзеня 1917 г. Мікалай II зацвердзіў план наступлення рускай арміі [4, с. 22, 26]. Працэс яе забеспячэння ўсім неабходным ішоў

дастаткова паспяхова [6, с. 60], калі ў Петраградзе выбухнула паўстанне. Перамогу Лютаўскай рэвалюцыі ў многім абумовілі паводзіны вышэйшага генералітэту, які палічыў скасаванне манархіі меншым злом, чым рызыка развалу Дзеючай арміі. Нават Мікалай II у Маніфесце аб сваім адрачэнні ад трона заклікаў да «давядзення вайны, у што б тое ні стала, да перамоганоснага канца» [2, с. 111].

На працягу тыдня ў тыле і на перадавой адбылося прыняцце вайскоўцамі прысягі на вернасць Часоваму ўраду. Святкаванне «Дня Свабоды» ва ўсіх гарадах і мястэчках Расіі, у тым ліку на Беларусі, адбылося пад лозунгамі яднання арміі і народа, абароны рэвалюцыі ад знешняй небяспекі і інш. Усе ўрадавыя, грамадскія і палітычныя структуры прызналі неабходнасць змен у армейскім жыцці, але па-рознаму ставіліся да іх сутнасці. Так, яшчэ 1 сакавіка Петраградскі Савет рабочых і салдацкіх дэпутатаў, прадухіляючы магчымасць выкарыстання камандаваннем узброеных сіл для падаўлення рэвалюцыі, у сваім «Загадзе № 1» заклікаў гарнізонных вайскоўцаў у частцы «палітычных выступленняў» і выдачы зброі падпарадкоўвацца не камандзірам часцей і афіцэрам, а Савету і выбарным салдацкім камітэтам. Раздрукаваны 9-мільённым накладам [7, с. 208], дакумент трапіў на ўсе франты і ва ўсе гарнізоны.

Утварэнню салдацкіх камітэтаў аб'ектыўна спрыяў і ваенны міністр А. І. Гучкоў, які распарадзіўся аб устараненні з армейскага жыцця царскіх парадкаў. На яго думку, ураўнанне салдат і афіцэраў у правах па-за строем дазволіць ліквідаваць існаваўшыя паміж імі напружаныя

агносіны. Акрамя таго, ён адправіў у адстаўку 120 «ненадзейных» генералаў [4, с. 40].

Але недавер салдат да камандзіраў толькі ўзрос, а разам з ім – процістаянне штабоў і камітэтаў. Сваю негатыўную ролю ў гэтым адыграў і Петраградскі Савет, які ў звароце да «ўсіх народаў свету» ад 14 сакавіка заклікаў іх «...узяць у свае рукі рашэнне пытання аб вайне і міры» [8, с. 20]. З гэтага часу ідэя, быццам ўдзел Расіі ў вайне – не самамэта, а часовая неабходнасць, выкліканая патрэбамі абароны рэвалюцыі ад пагрозы германскага ўварвання, стала імкліва ўкараняцца. Маўляў, да часу заключэння дэмакратычнага, без анексій і кантрыбуцый міру, армія павінна выконваць свае баявыя задачы. На думку лідараў Петрасавета, такі мір магла здабыць толькі дэмакратызаваная армія. З гэтай нагоды на працягу красавіка – мая ва ўзброеных сілах адбываліся з'езды, якія выказалі ў падтрымку наступальнай палітыкі Часовага ўрада [2, с. 133], а таксама абралі са свайго складу салдацкія камітэты.

Ліберальная грамадскасць і прафесійныя вайскоўцы асуджалі прысваенне Саветам ўрадавых прэагатыў у сферы знешняй палітыкі і стварэнне ім «двоеўладдзя». Са свайго боку Часовы ўрад у звароце ад 28 сакавіка адмяжоўваўся ад захопніцкай палітыкі [8, с. 21]. Адпаведна святкаванне 1 мая прайшло пад лозунгамі «Мір між народамі», «Няхай жыве мір, роўнасць і братэрства». І варта было міністру замежных спраў П. М. Мілюкову публічна запэўніць саюзнікаў у гатоўнасці рускай арміі змагацца да перамоганосага заканчэння вайны, як гэта выклікала моцнае абурэнне «рэвалюцыйнай дэмакратыі» і нават яго адстаўку.

30 красавіка А. Гучкоў здаў свае міністэрскія паўнамоцтвы. А. Ф. Керанскаму, аднаму з лідараў «рэвалюцыйнай дэмакратыі». Невыпадкова апошні ўстаў у абарону салдацкіх камітэтаў. Але падпісаная ім «Дэкларацыя аб правах салдата» істотна зніжала аўтарытэт афіцэра. Надалей ў мэтах устаранення канфліктаў паміж камітэтамі і камандаваннем, а фактычна, каб «сачыць за контррэвалюцыйнасцю каманднага складу» [4, с. 74], у Стаўцы, на франтах, у арміях і акругах была ўведзена пасада ваенных камісараў.

Меўшае адбыцца наступленне запатрабавала ад Часовага ўрада дзейснай працы па матэрыяльным забеспячэнні арміі. Таму спрыяла ўсерасійская кампанія па падпісцы на «Пазыку Свабоды». У гэты ж час беларускія сяляне ахвяравалі шмат хлеба і іншых прадуктаў на карысць Дзеючай арміі [2, с. 141–144].

Прыфрантавыя раёны сталі ачышчацца ад дзэзерціраў. Таму спрыяла актыўная дзейнасць міліцыі, вайсковых патрулёў і грамадскасці [9].

Па загадзе А. Керанскага ад 21 мая, замест генерала М. Аляксеева – праціўніка «дэмакратычных» навацый у арміі, пасаду Вярхоўнага галоўнакамандуючага заняў іх прыхільнік генерал А. А. Брусілаў, які ўскладаў асаблівыя спадзяванні на патрыятычны ўздым народа. Так, 23 мая ім быў зацверджаны «План фарміравання рэвалюцыйных батальёнаў з валанцёраў тылу». У ліку такіх фарміраванняў на Заходні фронт прыбыла жаночая вайсковая часць.

У маі – чэрвені тэма дасягнення міру стала вызначальнай ў грамадска-палітычным жыцці Расіі. Кадэты, акцябрысты, народныя сацыялісты, правыя эсэры і меншавікі-пляханайцы нязменна прытрымліваліся лозунга вайны да пераможнага канца. Толькі бальшавікі выступалі за яе неадкладнае спыненне. Пасля вяртання У. Леніна з эміграцыі гэты заклік на франтах стаў увасабляцца ў братанях, непадпарадкаваннем як камандаванню, так і салдацкім камітэтам. Аб перавазе наступальных настрояў «рэвалюцыйнай дэмакратыі» сведчылі пастановы падаўляючай часткі яе партыйных і грамадскіх арганізацый. Свае станоўчыя рэзалюцыі на гэты конт вынеслі Усерасійскія з'езды сялянскіх, а затым – рабочых і салдацкіх дэпутатаў.

Па сталінскай трактоўцы тых падзей, быццам абурэння палітыкай наступлення рабочыя і салдаты Петраграда арганізавалі дэманстрацыю пратэсту [10, с. 185]. Відавочна, яна адбылася таму, што бальшавікам не была выгаднай перамога рускай арміі, а разам з ёй і шанц Расіі на дэмакратычныя пераўтварэнні.

Пасля аддадзенага 16 чэрвеня А. Керанскім загаду аб наступленні асноўны ўдар па праціўніку мусілі нанесці арміі Паўднёва-Заходняга фронту, але першыя ж сутыкненні з ім выявілі высокую ступень разлажэння рускіх салдат [11, с. 148]. Падчас упартых баёў пад Тарнопалем генерал Л. Карнілаў, прызначаны галоўнакамандуючым фронтам, загадваў расстрэльваць сваіх вайскоўцаў за непадпарадкаванне камандзірам, марадзёрства, удэкі з поля бою і г. д., але нават гэтыя захады плёну не прыносілі.

Па прычыне «нежадання войскаў наступаць» [4, с. 74] тэрміны наступлення на Заходнім фронце неаднаразова пераносіліся. 6 ліпеня распачатая ў раёне дыслакацыі 10-й арміі артпадрыхтоўка забяспечыла пяхоце паспяховую атаку ў віленскім напрамку. У выніку 9 ліпеня генерал І. Доўбар-Мусніцкі далажыў, што даручаныя яму войскі 38 корпуса прайшлі па Крэве, «праз разваліны замка Гедыміна, як па Неўскім праспекце». Разам з салдатамі 20 корпуса яны занялі пакінутую праціўнікам лінію абароны, знялі

замкі з трафейных гармат і спустошылі склады з абмундзіраваннем. Але камандзірам не ўдалося пераканаць або прымусяць іх утрымаць заваяваныя пазіцыі [12, с. 168]. У выніку «абаронцы свабоднай Расіі» вярнуліся ў свае акопы. Такія выпадкі зрабіліся масавай з'явай. Невыпадкова А. Брусілавым было падпісана распараджэнне аб пакаранні тых, хто заклікаў да невыканання баявых загадаў. 10 ліпеня ім забараняліся сходы і мітынгі ў раёне баявых дзеянняў, а 12 ліпеня – абмеркаванне камітэтамі загадаў камандзіраў. У тэлеграме ваеннаму міністру А. Брусілаў пісаў, што «толькі выкарыстанне смяротнай кары спыніць разлажэнне арміі і выратуе Радзіму» [13]. Але ў той самы дзень усім расійскім войскам быў аддадзены загад А. Керанскага аб спыненні наступлення.

Такім чынам, спроба рускай арміі дамагчыся перамогі і тым наблізіць мір скончылася няўдала. У выніку баявых дзеянняў Паўднёва-Заходні фронт страціў 1 222 афіцэраў і 37 500 салдат, або 14% усяго свайго складу [4, с. 77]. На Заходнім фронце страты былі меншымі, але па ступені маральнага разлажэння ён не саступаў Паўднёва-Заходняму.

Заклучэнне. Па словах тагачаснага камісара Паўночнага фронту У. С. Вайцінскага, правал наступлення быў «не толькі ваенным паражэннем Расіі, але і паражэннем рэвалюцыі» [14, с. 184]. Сапраўды, крах наступальных планаў рускай арміі адклаў вырашэнне зладзённых праблем, выкліканых вайной і рэвалюцыяй, на нявызначаную перспектыву. У ліку прычын, якія абумовілі паражэнне рускіх войскаў, варта назваць урадавую (пры падтрымцы лідараў «рэвалюцыйнай дэмакратыі») палітыку ўстаранення ад камандавання прафесійных камандзіраў, інстытуцыяналізацыі салдацкіх камітэтаў, досыць ліберальнага стаўлення да тых элементаў, якія наўмысна падрывалі вайсковую дысцыпліну. Не апошняю ролю ў правале летняй кампаніі адыграла тая акалічнасць, што з пачаткам рэвалюцыі падрыхтоўка наступлення была выведзена з выключнай кампетэнцыі ваеннага камандавання, а зрабілася здабыткам самага шырокага абмеркавання, якое не скончылася нават падчас распачатых баёў, у тым ліку з удзелам саміх наступаўшых.

Пасля краху летняга наступлення ўзровень папулярнасці лозунга «рэвалюцыйнага абаронніцтва» знізіўся, але ідэя ваеннага разгрому Германіі і яе саюзнікаў не знікла. Спадзяванні на аднаўленне бяздольнасці арміі, а разам з ёй і на пераадоленне крызісных з'яў у краіне стала звязвацца з іменем новага Вярхоўнага галоўнакамандуючага генерала Л. Карнілава.

Літаратура

1. Гапоненко, Л. Солдатские массы Западного фронта в борьбе за власть Советов (1917 г.) / Л. Гапоненко. – М.: Госиздат, 1953; Ивашин, В. Г. Великий Октябрь в Минске / В. Г. Ивашин. – Минск: БГУ, 1957; Король, А. С. Большевики Белоруссии в борьбе за победу Октября / А. С. Король. – Минск: Беларусь, 1987; Смольянинов М. М. Революционное сознание солдат Западного фронта в 1917 г. / М. М. Смольянинов. – Минск: Наука і тэхніка, 1991; Смольянинов, М. М. Морально-боевое состояние российских войск Западного фронта в 1917 г. / М. М. Смольянинов. – 2-е изд. – Минск: Беларус. наука, 2008.

2. Сяменчык, М. Я. Грамадска-палітычнае жыццё на Беларусі ў перыяд Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцыі (сакавік 1917 – сакавік 1918 гг.): у 2 ч. / М. Я. Сяменчык. – Мінск: БДПУ, 2001. – Ч. 1: Грамадска-палітычнае жыццё ва ўмовах дэмакратычнага рэжыму. – 200 с.

3. Сяменчык, М. Я. Расійская армія і жыхары Беларусі на зломе I сусветнай вайны / М. Я. Сяменчык // Труды БГТУ. Сер. V, Политология, философия, история, филология. – 2009. – Вып. XVII. – С. 110–114.

4. Стратегический очерк войны 1914 – 1918 гг. Кампания 1917 г.: в 7 ч. / сост. А. М. Зайончковский. – М.: Воениздат, 1923. – Ч. 7. – 205 с.

5. Солский, В. 1917 год в Западной области и на Западном фронте / В. Солский; науч. ред. С. Н. Хомич. – Минск: Тесей, 2004. – 224 с.

6. Друцкой-Соколинский, В. А. На службе Отечеству: записки русского губернатора / В. А. Друцкой-Соколинский. – Орел: Невероятный мир, 1994. – 405 с.

7. Верховский, А. И. На трудном перевале / А. И. Верховский. – М.: Воениздат, 1959. – 448 с.

8. Сяменчык, М. Я. Грамадска-палітычнае жыццё ў Мінску (сакавік – кастрычнік 1917 г.) / М. Я. Сяменчык. – Мінск: БДПУ, 1994. – 112 с.

9. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Фонд 60. – Воп. 3. – Спр. 174. – Л. 21.

10. История ВКП(б). Краткий курс. – М.: ОГИЗ: Госполитиздат, 1945. – 352 с.

11. Генерал Гофман. Война упущенных возможностей; пер. с нем. В. Кулакова. – М.; Л.: Госиздат, 1925. – 203 с.

12. Шихлинский, А. А. Мои воспоминания / А. А. Шихлинский. – Баку: Азернешр, 1984. – 200 с.

13. Речь. – 1917. – 18 июля.

14. Войтинский, В. С. 1917-й. Год побед и поражений / В. С. Войтинский. – М.: Терра-книжный клуб, 1999. – 320 с.

Паступіла 30.03.2011